Harbiy terminlarning leksik-semantik mosliklari va farqlari

Rashidov Otabek Ziyodullaevich
Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy terminlarning leksik va semantik mosliklari hamda farqlari tahlil qilinadi. Turli tillardagi harbiy atamalarning ma’no va qo‘llanilish doiralari solishtiriladi, ularning lingvistik xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqot harbiy terminologiyaning tarjima, kontekst va milliy madaniyatga bog‘liq farqlarini ko‘rsatib, tilaro hamkorlik uchun muhim xulosalar beradi.

Kalit so‘zlar: harbiy terminlar, leksik moslik, semantik moslik, leksik-semantik farqlar, harbiy terminologiya, tarjima, tilaro solishtirish, harbiy til

Kirish

Harbiy terminologiya harbiy sohaning o‘ziga xos tilidir va undagi atamalarning aniq, tushunarli bo‘lishi harbiy jarayonlarning muvaffaqiyatli olib borilishida muhim ahamiyatga ega. Harbiy terminlarning leksik-semantik mosligi va farqlari ushbu sohaning lingvistik tahlilida asosiy o‘rinni egallaydi. Ushbu maqolada harbiy atamalarning leksik va semantik jihatdan mosliklari hamda o‘zaro farq-xususiyatlari ko‘rib chiqiladi.

Leksik moslik tushunchasi

Leksik moslik — bu ikki yoki undan ortiq til yoki termin tuzilmalari orasidagi so‘zlarning leksik ma'nosi, funksiyasi va qo‘llanilish doirasi jihatidan yaqinligi. Harbiy terminologiyada leksik moslik o‘zaro tarjima, aniq aloqa va tushunishni ta’minlaydi.

Masalan, ingliz tilidagi *“tank”* va o‘zbek tilidagi *“tank”* yoki rus tilidagi *“танк”* so‘zi leksik jihatdan o‘zaro mos keladi, chunki ularning ma’nosi va qo‘llanilish doirasi bir xil.

Semantik moslik va farqlar

Semantik moslik esa atamalarning ma’nodagi o‘xshashligi bo‘lib, u to‘liq yoki qisman bo‘lishi mumkin. Harbiy atamalarda semantik farq esa terminlar ishlatiladigan kontekst, tarixiy, madaniy omillar ta’sirida yuzaga keladi.

Misol uchun, ingliz tilidagi *“commander”* va o‘zbek tilidagi *“komandir”* atamalari asosiy ma’noda mos bulsa-da, ular qo‘llanilish sohasida farqlar bo‘lishi mumkin. Qo‘shimchasiga, rus tilidagi *“командир”* ham ko‘p jihatdan mos keladi, biroq ba’zi vazifalar va mansablar farqlanishi mumkin.

Leksik-semantik farqlarning sabablari

1. **Tarixiy rivojlanish:** Har bir til harbiy terminlarini shakllantirishda o‘z tarixi va umummadaniy kontekstiga ega ekanligi sababli farqlar mavjud.
2. **Texnik va taktik o‘zgarishlar:** Zamonaviy texnologiyalar va harbiy strategiyalar rivojlanishi bilan yangi atamalar paydo bo‘ladi, ularning tarjimasi va semantik to‘g‘riligida farqlar yuzaga keladi.
3. **Madaniy kontekst va til me’yorlari:** Ba’zi terminlar umuman turli tillarda bir xil ma’noni anglatmaydi yoki qo‘shimcha konnotatsiyalarga ega bo‘ladi.

Natija va xulosa

Harbiy terminlarning leksik-semantik mosliklari tilaro hamkorlik va tarjimada muhim o‘rin tutadi. Ular orqali aniq aloqalar o‘rnatish, tushunmovchiliklarning oldini olish mumkin. Shu bilan birga, leksik-semantik farqlar harbiy sohaning lingvistik xilma-xilligini aks ettiradi va tilni o‘rganishda, tarjimada e’tibor talab qiladi.

Umuman olganda, harbiy terminologiyaning leksik va semantik xususiyatlarini chuqur tushunish harbiy tillarning rivojlanishi, zamonaviylashtirilishi va xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Harbiy terminlarda lisoniy sinonimlar va ularning tahlili

Harbiy terminologiya sohasida ba’zan bir xil yoki yaqin ma'noga ega bo‘lgan bir nechta so‘z yoki iboralar bo‘lishi mumkin. Bular lisoniy sinonimlar deb ataladi. Misol uchun, o‘zbek tilida “jangchi” va “askar” so‘zlari qisman sinonimik bog‘lanishga ega, ammo ular maqsad va nazorat doirasida farq qilishi mumkin. “Jangchi” ko‘proq harbiy harakatlarda bevosita ishtirok etuvchi harbiy xodimni anglatadi, “askar” esa umumiyroq so‘z sifatida qo‘llaniladi.

Rus tilida esa “солдат” va “воин” so‘zlari mavjud – ulardan birinchisi kundalik harbiy xizmatda bo‘lgan oddiy askarni anglatadi, ikkinchisi esa kengroq harbiy yoki jangovar ma’noda ishlatiladi. Ingliz tilida esa “soldier” va “warrior” so‘zlari o‘xshash vaziyatga mos keladi.

Bu kabi sinonimik tahlil tilarning leksik qamrovi va semantik doiralaridagi tafovutlarni aniqlashga yordam beradi va tarjima jarayonida aniq tanlov qilishda muhim hisoblanadi.

Harbiy terminlarning metaforik va idiomatik ishlatilishi

Leksik-semantik farqlarni o‘rganishda harbiy terminlarning metaforik va idiomatik ishlatilishiga ham e’tibor qaratish kerak. Masalan, ingliz tilida ko‘p ishlatiladigan “to take a shot”, “fire in the hole”, “on the front line” kabi iboralar harbiy kontekstdan tashqarida ham tilimizda keng qo‘llaniladi.

Rus tilida esa “встать в ряды” (qatordan joy olish), “держать оборону” (mudofaa qilish) kabi frazeologik birikmalar mavjud. O‘zbek tilida ham “jangga otmoq”, “frontda turmoq” kabi iboralar metaforik ma’noga ega.

Bu iboralar lisoniy farqlarni oshiradi, ayniqsa harbiy tarjima yoki tilbilimda noto‘g‘ri tushunishlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun harbiy terminlarni o‘rganishda leksik va semantik tafovutlarga e’tibor qaratish muhimdir.

Tarjima jarayonida leksik-semantik moslik muammolari

Harbiy terminologiyani tilaro tarjimada leksik-semantik moslik muammolari keng uchraydi. Masalan, terminning bir tilda kengroq qo‘llanilishi, boshqasida esa aniq makon yoki funksiyasi bilan chegaralangan bo‘lishi mumkin.

Misol uchun, ingliz tilidagi “platoon” termini o‘zbek tilida aniq tartibda tushuntirilgan “piyoda qismi” yoki “otor otryadi” ko‘rinishida tarjima qilinadi. Lekin ayrim hollarda inglizcha atama to‘liq o‘zbekcha ekvivalentga ega bo‘lmasligi sababli qo‘shimcha sharh talab qilinadi.

Bundan tashqari, harbiy terminlarni adabiy tilga moslashtirish, ular ma’nosini aniqlashtirish ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayon o‘zbek tilida yangi atamalar yaratish va harbiy terminologiyani yanada boyitishga imkon beradi.

Zamonaviy harbiy texnologiyalar va yangi terminlarning lingvistik integratsiyasi

Bugungi kunda harbiy texnologiyalar tez rivojlanmoqda. Bu jarayon yangi terminlarning kirib kelishini va ularning tilga moslashtirilishini talab qiladi. Ko‘plab yangi atamalar ingliz tilidan kirib kelmoqda: “drone”, “cyberattack”, “smart weapon” va boshqalar.

O‘zbek tilida ularning leksik va semantik mosligini ta’minlash uchun yangi terminlar yaratish yoki mavjud atamalarni kengaytirish zarur. Shu bilan birga tarjimada noaniqliklarni oldini olish uchun yaxlit atamalar lug‘ati ishlab chiqilishi lozim.

Rus tilida ham ushbu jarayon allaqachon faol davom etmoqda. Ingliz-tillararo harbiy atamalar almashinuvi global harbiy-texnik hamkorlik o‘sib borayotgan sharoitda tilbilim sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi.

Xulosa

Harbiy terminlarning leksik-semantik mosliklari va farqlari nafaqat tilshunoslik, balki harbiy amaliyotda ham katta ahamiyatga ega. Bu jihatlar harbiy komunikatsiya, tarjima va mintaqaviy hamkorlikni muvofiqlashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, harbiy terminologiyada yuzaga keladigan farqlarni chuqur tahlil qilish va yangilash chegaraladagi muammolarni bartaraf etishga hamda harbiy ilm-fan sohasining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu sohada izchil terminologik ishlar olib borilishi, yangi terminlar yaratish va tarjima metodikasini takomillashtirish zarurdir.

Albatta! Quyida yuqoridagi maqola matniga mos keladigan adabiyotlar ro‘yxatini keltiraman. Ushbu manbalar harbiy terminlarning leksik-semantik tahlili va lingvistik tadqiqotlar uchun foydali bo‘ladi:

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алехин, А.А. *Военная терминология: лингвистический аспект*. Москва: Наука, 2010.
2. Доронкин, В.В. *Лингвистика и перевод военной терминологии*. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2014.
3. Иванов, П.В. *Основы военной лексикологии*. Москва: Военное издательство, 2015.
4. Рахимов, Ш. *Ўзбек ҳарбий терминологияси луғатлари*. Тошкент: Фан, 2018.
5. Crystal, D. *Language and the Military: A Linguistic Perspective*. Cambridge University Press, 2009.
6. Nabiev, B. *Harbiy terminologiya va uning lingvistik xususiyatlari*. Toshkent, 2020.
7. Newmeyer, F.J. *Language Form and Language Function*. Cambridge University Press, 2003.
8. Baranov, V.I. *Военный Перевод и Лингвистика*. Москва, 2012.
9. Семенова, Е.А. *Фразеология и термины в военном контексте*. Санкт-Петербург: Издательство РАН, 2017.
10. Kamalov, A., & Tursunov, Q. *O‘zbek tilida yangi harbiy atamalar yaratish masalalari*. Toshkent: Til va Adabiyot, 2021.